

✦ Tadqiqot natijalari nomoddiy aktivlarni baholash nostandart va murakkab ish ekanligini aniqlashga imkon berdi, buning natijasida baholovchilar o'z baholashlarining sezgirligiga ta'sir qiluvchi eng muhim parametrlar haqida taxminlar qilishlari kerak. Nomoddiy aktivlar qiymatini aniqlashning eng keng tarqalgan usullaridan biri adolatli baholashdan foydalanishdir.

✦ Nomoddiy aktivlarning adolatli qiymatini aniqlash jarayoni korxonalar uchun biroz murakkablikni keltirib chiqaradi, shuning uchun ular tegishli tartib-qoidalarga rioya qilishlari kerak. Adolatli qiymatdan foydalanish munozarali masala, chunki uning afzalliklari va kamchiliklari mavjud. Shuning uchun korxonalar baholash xarajatlari, o'lchov noaniqligi darajasi, ishonchlilik, hisobot berishdagi

nomuvofiqliklarga yo'l qo'ymaslik istagi va shu kabi omillarni hisobga olgan holda o'z aktivlarini baholash usullarini tanlashi kerak. Maqolada o'tkazilgan jahon amaliyotini tahlil qilish bizga nomoddiy aktivlarning adolatli qiymatini aniqlashning algoritmini shakllantirishga imkon berdi.

✦ Fikrimizga ko'ra, keyingi ilmiy tadqiqotlarning istiqbolli yo'nalishi, korxonalar tomonidan kelib tushish yo'lidan qat'i nazar, har bir turdagi nomoddiy aktivlarni adolatli qiymat bo'yicha tabaqalashtirilgan baholash tartibini aniq tartibga soluvchi tadqiqotlar o'tkazishdir, bu esa o'sish sur'atlarini oshiradi, buxgalteriya hisobotining dolzarbligi va bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar boshqaruvi samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Manba va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бурлакова О.А., Максимовская Н.Г. Управление нематериальными активами: проблемы и пути их решения. // Экономика и социум. 2015. № 1-2(14). -С. 580-584.
2. Ширяева Н.В., Файзов Д.Д. Нематериальные активы предприятия. // Экономика и социум. 2015. № 1-4(14). С. 1342-1344.
3. Серeda М.М. Значимость оценки стоимости нематериальных активов для развития организации. // Новые горизонты Материалы Международной конференции-конкурса. 2015. С. 83-86.
4. Park C.S. and Srinivasan V. (1994) "A survey-based method for measuring and understanding brand equity and its extendibility", Journal of Marketing Research, Vol. 31, May, pp. 271-88.
5. Kamakura W.A. and Russell G.J. (1991) Measuring Consumer Perceptions of Brand Quality with Scanner Data: Implications for Brand Equity, Report. No. 91-122, Marketing Science Institute, Cambridge, MA.
6. Aaker D.A. (1996) Building Strong Brands, The Free Press, New York, NY.
7. Motameni R. and Shahorkhi M. (1998) "Brand Equity Valuation: A Global Perspective", Journal of Product and Brand Management, 7 (4), 275-290.
8. Милуков А.В., Голощапова Л.В. Проблема перехода на МСФО в аспекте учета и оценки нематериальных активов организации. // Научная дискуссия: вопросы экономики и управления. 2015. № 11(43). С. 201-205.

ЭКСПОРТ-ИМПОРТ КОРХОНАЛАРИ АУДИТИДА ТАХЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ

Хужамурадова Сурайё Ибрагимовна -
Тошкент давлат аграр университети,
докторанти

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss5/a18

Аннотация. Ушбу мақолада аудитда таҳлилий амалларни қўллашнинг аҳамияти баён қилинган. Таҳлилий амаллар тушунчаси бўйича хорижлик ва республикамиз иқтисодчи олимларининг ёндашувлари ўрганилган. Аудитда таҳлилий амалларни қўллашнинг босқичлари, даврийлиги ва мақсади шакллантирилган. Аудитда таҳлилий амалларни қўллаш босқичлари ва уларда қўриб чиқиладиган масалалар тавсия қилинган.

Калит сўзлар: экспорт-импорт корхоналари, аудит, аудиторлик текшируви, таҳлилий амаллар, таққослаш, таҳлил.

ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АНАЛИТИЧЕСКИХ ОПЕРАЦИЙ В АУДИТЕ ЭКСПОРТНО-ИМПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Хужамурадова Сурайё Ибрагимовна -
Докторант Ташкентского государственного
аграрного университета

Аннотация. В данной статье описывается важность применения аналитических процедур в аудите. Изучены подходы зарубежных и отечественных экономистов к понятию аналитических процедур. Сформированы этапы, периодичность и цель применения аналитических процедур при проведении аудита. Рекомендованы этапы применения аналитических процедур в аудите и вопросы, подлежащие рассмотрению в них.

Ключевые слова: экспортно-импортные предприятия, аудит, проверка, аналитические процедуры, сравнение, анализ.

THE SIGNIFICANCE OF THE USE OF ANALYTICAL OPERATIONS IN THE AUDIT OF EXPORT-IMPORT ENTERPRISES

*Khujamuradova Surayyo Ibragimovna -
doctoral student of the Tashkent
State Agrarian University*

Abstract. This article describes the importance of applying analytical procedures in an audit. The approaches of foreign and domestic economists to the concept of analytical procedures are studied. The stages, frequency and purpose of applying analytical procedures during the audit are formed. The stages of application of analytical procedures in the audit and the issues to be considered in them are recommended.

Keywords: export-import enterprises, audit, check, analytical procedures, comparison, analysis.

Кириш. Иқтисодий ривожлантириш шароитида мамлакатимиздаги экспорт-импорт корхоналарининг молиявий ҳисоботлари ташқи аудит томонидан аудитдан ўтказилиши масаласи долзарб масалалардан ҳисобланади. Сабаби мазкур корхоналарнинг хорижий давлатлар билан алоқани мустаҳкамлаши ва чет эл инвесторларини кенгроқ жалб этиши учун молиявий ҳисоботлар мустақил аудиторлик фирмалари томонидан аудит қилинган ва аудиторлик ҳуласаси олинган бўлиши талаб қилинади.

Шунинг учун республикаимизда ташқи аудит томонидан молиявий ҳисоботларни аудиторлик текширувидан ўтказиш ва натижаларини расмийлаштириш ҳамда уни тегишли молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларга мос ҳолда тузилганлигини тасдиқлаш учун аудитнинг халқаро стандартларидан фойдаланиши зарурати пайдо бўлади. Аудитнинг халқаро стандартларига кўра, аудиторлик текширувлари учун далил тўплашда таҳлилий амалларни қўллаш муҳим ҳисобланади.

Аудит процедуралари аудиторнинг ҳисоботи ва ҳулосаларининг ишончилиги ҳақидаги фикрини асослаш ва принципини амалга ошириш имконияти юзасидан корхонанинг бизнес узлуксизлиги тўғрисида фикр билдириш учун алоҳида аҳамиятга эга. Процедура оптималга эришиш учун ўрганиш, ўзгартириш ёки такомиллаштириш учун меҳнат объектларида муайян ҳаракатларни меҳнат орқали бажаришни талаб қилади. Молиявий ҳисоботнинг адолатли тақдим этилиши тўғрисида оқилона фикр билдириш учун аудитор қуйидагиларга асосланиб, етарли аудиторлик далилларини олиши керак:

- бухгалтерия ҳисобида акс эттиришнинг тўғрилигини батафсил текшириш;
- таҳлилий амаллар;
- ички назоратни текшириш.

Аудит процедураси аудитнинг маълум бир соҳасида зарур аудиторлик далилларини олиш учун аудиторнинг муайян тартиби ва ҳаракатларининг кетма-кетлигидир.

Таҳлилий амаллар – бухгалтерия ҳисобидаги ноодатий ёки нотўғри акс эттирилган фактларни аниқлаш мақсадида аудитор томонидан

олинган маълумотларни таҳлил қилиш ва баҳолаш, иқтисодий фаолият, шунингдек, хатолар ва бузилишларнинг сабабларини аниқлаш, текширилаётган экспорт-импорт корхонасининг энг муҳим молиявий-иқтисодий кўрсаткичларини ўрганишдан иборат бўлган аудит процедурасининг бир тури.

Таҳлилий амаллар экспорт-импорт корхонаси фаолиятини тавсифловчи параметрлар ўртасидаги боғлиқликни топишдан иборат. Бундай қарамликнинг динамикаси барқарор бўлиши керак ва натижада юзага келадиган ўзгаришлар мантиқий бўлиши керак. Кутилмаган муҳим оғишлар юзага келганда, аудитор уларнинг сабабларини аниқлаши ва таҳлил қилиши керак.

Таҳлилий амаллар молиявий ва номолиявий ахборотнинг ўзаро алоқадорлигини ўрганиш ва таққослаш асосида амалга оширилади. Улар ноодатий битимлар ва ҳодисалар, хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятидаги ўзгаришлар, самарасизлик, норентабеллик, хатолар, меъёрлардан четга чиқишларни аниқлаш имконини беради.

Таҳлилий амаллар деганда, аудитор томонидан олинган маълумотларни таҳлил қилиш ва баҳолаш, ғайриоддий ва бухгалтерия ҳисобида нотўғри акс эттирилган хўжалик фаолияти фактларини аниқлаш ҳамда бундай хатолар ва чалкашликларнинг сабабларини аниқлаш мақсадида текширилаётган экспорт-импорт корхоналарининг муҳим молиявий ва иқтисодий кўрсаткичларини ўрганиш тушунилади. Таҳлилий амаллар молиявий таҳлилнинг таққослаш, нисбатлар ва коэффициентларни баҳолаш каби элементлари ва усулларида фойдаланишни назарда тутади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Иқтисодий адабиётларда аудитда таҳлилий амалларни қўллаш масалаларига олимлар ва соҳа мутахассислари томонидан мазмунан бир-бирига яқин ва турли хил ёндашувлар келтирилган.

Жумладан, хорижлик соҳа мутахассислари J.Kritzinger ва K.Вагаснинг фикрича, «таҳлилий амаллар кўрсаткичлар ўртасидаги номувофиқликлар ва аудитор томонидан башорат қилинаётган миқдорлардан фарқ қилувчи четланиш-

ларни аниқлаш мақсадида қўлланиладиган таҳлил усулидир» [3].

Иқтисодчи олимлар Р.П.Булыга ва М.В.Мельник эса таҳлилий амалларни таҳлил қилинувчи кўрсаткичлар ўртасидаги сабаб-оқибат алоқадорликларини аниқлаш мақсадида қўлланиладиган аудиторлик текшируви усули сифатида эътироф этган [4].

Соҳанинг етакчи мутахассисларидан Н.А.Казакованинг фикрича, «таҳлилий амаллар муаян бошқарув қарорларини асослаш ёки молиявий ва номолиявий кўрсаткичлар ўртасидаги алоқадорликларни аниқлаш асосида профессионал фикрни шакллантириш мақсадида кўрсаткичларни таҳлил қилишдир» [5].

Хорижий бир гуруҳ иқтисодчи олимлар Iryna Perevozova, Pavlo Hryhoruk, Liudmyla Prystupa, Olena Abesinova, Nadija Melnyk: «Таҳлилий амаллар аудиторларнинг профессионал мушоҳадасига асосланган ҳолда молиявий ва номолиявий кўрсаткичлар ўртасидаги алоқадорликларни аниқлашда қўлланиладиган аудит усулидир», – [6] деб таъкидлаб ўтишган.

Республикамиз иқтисодчи олимлари А.Ж.Тўйчиев, И.Н.Қўзиев, О.А.Машарипов, А.З.Авлокулов, М.М.Яқубов, И.Х.Шеримбетов, И.Р.Авазовнинг таъкидлашича, «таҳлилий амаллар бошқа тегишли маълумотларга зид келувчи ёки башорат қилинаётган миқдорга мос келмайдиган, жумладан, четга чиқишлар ва турли муносабатлар натижасида юзага келувчи муҳим коэффициентлар ва тенденциялар таҳлилидан иборат» [7].

Иқтисодчи олим А.З.Авлокуловнинг фикрича, «Аудиторлик текширувлари вақтида таҳлилий амалларни қўллаш зарур ҳисобланади. Айнан таҳлилий амаллар аудиторлик далилларини тўплашнинг энг ишончли ва кўп қўлланиладиган усули ҳисобланади» [8].

Юқорида таъкидланган фикрлардан кўриб турибдики, иқтисодчи олимларнинг фикрларида, асосан, таҳлилий амалларнинг моҳияти ва уларни қўллаш мақсадлари ёритилган. Бироқ таҳлилий амалларни халқаро стандартлар асосида қўллаш босқичлари ва уларнинг аудиторлик далилларининг тўплашдаги аҳамиятига етарли даражада эътибор қаратилмаган.

Аудиторлик текширувларида таҳлилий амалларни бажаришнинг норматив-ҳуқуқий асоси 520-сонли «Таҳлилий амаллар» [1] номли аудитнинг халқаро стандарти ҳисобланади. Шу билан бирга, таҳлилий амалларни қўллашда 500-сонли «Аудиторлик далиллари» [2] номли аудитнинг халқаро стандартидан ҳам фойдаланилади.

«Таҳлилий амаллар» номли 520-сонли аудитнинг халқаро стандартига асосан таҳлилий амаллар тадбиркорлик субъектининг фаолияти

тўғрисидаги молиявий ахборотни қуйидаги ахборотлар билан таққослаш натижаларини кўриб чиқишни назарда тутати: «ўтган даврлар учун қиёсий маълумотлар билан; тадбиркорлик субъекти фаолиятининг бюджетлар ёки прогнозлар сингари тахмин қилинган натижалари ёки аудиторнинг эскиришни баҳолаш сингари тахминлари билан; соҳа бўйича ўхшаш маълумотлар билан, масалан, тадбиркорлик субъектининг сотувларидан келган тушумнинг дебиторлик қарзлари билан нисбатини соҳа бўйича ўртача натижалар ёки шу соҳадаги бошқа қиёсланувчан катталиқдаги корхоналарнинг кўрсаткичлари билан таққослаш» [1].

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот ишида гуруҳлаш, таққослаш ва таҳлил қилиш методларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Аудиторлик текширувлари бўйича амалиёт маълумотлари ўрганилганда, таҳлилий амалларнинг энг кўп қўлланиладиган тури ҳақиқатдаги маълумотларни ўтган йилги маълумотлар билан таққослаш ҳисобланади. Таҳлилий амалларни қўллашда экспорт-импорт корхоналари фаолиятида жорий даврда ўтган даврга нисбатан ўзгаришлар бўлганлиги инобатга олиниши лозим. Агар экспорт-импорт корхонасида шу давр мобайнида молиявий ёки ташкилий жиҳатдан сезиларли ўзгаришлар содир бўлмаган бўлса, олинган натижалар ҳаққоний ҳисобланади.

Аудиторлик ташкилотлари аудиторлик текширувлари давомида мижоз маълумотларини тармоқдаги экспорт-импорт корхоналарининг ўртача кўрсаткичи ёки турдош экспорт-импорт корхоналари маълумотлари билан таққослайди. Ушбу амаллар, ўз навбатида, экспорт-импорт корхонасининг бозордаги улуши ва рақобатдошлилигини аниқлаш имконини беради. Экспорт-импорт корхоналарининг ўртача кўрсаткичлари ва маълумотларини таққослаш учун нафақат молиявий ҳисобот маълумотлари, балки уларга қўшимча равишда бухгалтерия ҳисобида қўлланиладиган усуллар баёнини ҳам илова қилишни тавсия этиш лозим. Чунки тармоқдаги турли экспорт-импорт корхоналарида бухгалтерия ҳисобининг турли усуллари қўлланилаётган бўлиши мумкин. Таҳлилий амаллар қўлланилишида ноодатий четланишлар ва уларнинг сабабларини ўрганишга асосий эътибор қаратилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Одатда, муҳим четланишлар ўрганилиши керак. Ушбу четланиш сабаблари ва таъсир қилувчи омиллар таҳлилий йўл билан эмас, балки кенг қамровли текширув йўли билан ўрганилиши лозим.

Умуман, таҳлилий амаллар аудиторлик текширувининг сифати ва самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Ушбу амалларни аудитда қўллашнинг ижобий жиҳатларига қуйи-

дагиларни киритиш мумкин: алоҳида счётлар ёки счётлар гуруҳи маълумотларининг ишончлилигини исботлайди; муайян санада ёки ўтган давр бўйича ликвидлик, рентабеллик кўрсаткичларини аниқлаш имконини беради; аудиторнинг диққат-эътиборини текширувнинг муҳим жиҳатларига қаратади; текшириш ҳажми ва вақ-

тини қисқартиришга хизмат қилади; кўрсаткичларнинг ўзаро алоқадорлигини текшириш имконини беради. Таҳлилий амаллар аудитнинг режалаштириш, ҳўжалик операцияларини текшириш, молиявий ҳисоботни текшириш ва якуний босқичларида қўлланилади (1-жадвал).

1-жадвал

Экспорт-импорт корхоналари аудитида таҳлилий амаллар қўлланилишининг босқичлари, даврийлиги ва мақсади

Босқичлар	Режалаштириш	Батафсил текшириш	Хулоса тайёрлаш
Даврийлик	Аудит бошида ва бутун аудит жараёни давомида	Операциялар ва счётларнинг муҳимлигини текшириш жараёнларида	Аудиторлик текширувлари якунида
Мақсади	Режалаштириш маълумотлари миқдорнинг бизнеси ва соҳанинг ўзига хос хусусиятлари билан танишиш жараёнида аудиторнинг ўзи томонидан аниқланган дастлабки маълумотларга мос келишини аниқлаш учун. Бунда зарур бўлади: – мумкин бўлган тўсиқларни аниқлаш; – ресурсларни оқилона тақсимлаш; – аудиторнинг миқдор фаолияти ҳақидаги тушунчасини яхшилаш	Ички назорат натижалари ва муҳимлик тестларидан олинган далилларни ҳисобга олган ҳолда, аудитор умумий аудит риси мақбул даражага туширилганлиги тўғрисида хулоса чиқариши мумкин бўлган ишончлилиги даражасини олиш учун	Молиявий ҳисобот бўйича умумий хулоса қилиш учун

Манба: муаллиф ишланмаси.

Режалаштириш босқичида таҳлилий амаллар чексиз даражада қўлланилади ва ҳисобкитоблар билан боғлиқ бўлмаган усуллар энг қимматли ҳисобланади. Батафсил текшириш босқичида тегишли ички назорат тизимининг мавжудлиги бўйича таҳлилий амаллардан фойдаланиш чекловчи ролини ўйнайди. Якуний босқичда чекловчи бу тартибларни олдинги икки босқичда қўллашдир.

Режалаштириш босқичида ҳисоб-китоблар билан боғлиқ бўлмаган усуллар энг қимматли ҳисобланади, батафсил текшириш босқичида вазият бутунлай қарама-қаршидир. Агар илгари тавсифлангандек, таҳлилий амалларни амалга оширишнинг мураккаблиги ва олинган далилларнинг ишончлилиги даражаси бўйича таснифланган бўлса, биз куйидагиларни ажратиш кўрсатишимиз мумкин:

– *миқдорий бўлмаган процедуралар*. Бухгалтерия ҳисоби соҳасидаги умумий билимларни ёки корхона фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини қўллашни ўз ичига олган, ҳисоб ва муносабатларнинг тўлиқлиги, қонунийлиги ва тўғрилиги тўғрисида хулоса чиқариш имконини берадиган усуллар шулар жумласидандир. Масалан, ташқи манбалардан олинган маълумотларни ўрганиш, иқтисодий индекслар, ички маълумотлар (ҳужжат файллари, директорлар кенгаши йиғилишлари баённомалари, ёзишмалар ва ҳоказо).

Ушбу турдаги процедуралар катта камчиликка эга: улар жуда субъективдир. Улар бизнес-

нинг умумий тенденциялари ҳақидаги билим ва тушунчага асосланади ва фақат ҳар қандай муҳим ўзгаришларга дуч келган нарсаларни аниқлайди;

– *оддий миқдорий процедуралар, счётлар ўртасидаги муносабатларни ўрнатиш учун қўлланилади*. Масалан, нисбат таҳлили, тренд таҳлили, ўзгаришларни таҳлил қилиш ёки олдиндан синовдан ўтказиш;

– *мураккаброқ миқдорий процедуралар, иқтисодий, статистик моделлардан фойдаланган ҳолда ёки умуман, бухгалтерия ҳисоби балансига ёки ўзгаришларга олиб келадиган ўзгарувчиларга нисбатан қўлланилади*.

Учинчи турдаги процедуралар иқтисодий ва экологик омилларни ягона расмийлаштирилган моделга бирлаштириш орқали молиявий операция маълумотларни яратишга имкон беради. У статистик таҳлил усуллари асосланганлиги сабабли аниқ миқдорий натижаларни олиш имконини беради. Бироқ бу процедуралар камдан-кам қўлланилади. Бунинг асосий сабаблари:

– харажатларнинг самарасизлиги, махсус билимга бўлган талаб, динамикада катта ҳажмдаги маълумотларни ўрганиш ва парадоксал равишда олинган юқори даражадаги ишонч. Охириги хулоса махсус тушунтиришларни талаб қилади.

Аудиторларнинг фикрича, аудиторлик текширувларининг асосий натижаси хулосани шакллантириш, яъни субъектив аудиторлик хулосасини чиқаришдир. Олинган натижаларнинг

юқори аниқлиги ушбу жараёнга маълум бир босим ўтказиши мумкин, бу эса барча аудит қоидалари нуқтаи назаридан мутлақо қабул қилиниши мумкин эмас.

«Асосий мезон холислик даражасидир. Таҳлилий амалларда энг кўп қўлланиладиган ва оддий усуллардан бири таққослашдир. Унинг моҳияти икки ёки ундан ортиқ объектлар учун умумий хусусиятлар ёки хусусиятларни бир вақтнинг ўзида корреляцион ўрганиш ва баҳолашда ётади. Ушбу усулдан фойдаланиш учун қуйидаги шартлар бажарилиши керак:

- таққослаш объектлари исботлаш предмети билан боғлиқ бўлиши керак;

- билишнинг ушбу аниқ усулини қўллаш натижалари учун муҳим бўлган ва маълум бир хулосага келишга имкон берадиган хусусиятларни таққослаш керак;

- натижалар маълум бир қарор қабул қилиш учун асос бўлиши керак (масалан, асосий воситаларни текширишда турли даврларда олинган бир хил турдаги маблағлар учун амортизация тартибини таққослаш)» [8].

Таққослаш усули таққослашдан ташқари қарздорлар, кредиторлар, экспорт-импорт корхонаси раҳбарияти ва бошқалардан тасдиқловларни (одатда, ёзма) олишни ҳам назарда тутди. Бироқ тасдиқларни ички манбалардан олиш мумкин бўлган ҳолатлар мавжуд. Масалан, экспорт-импорт корхонаси раҳбариятидан аудиторнинг молиявий ҳисоботдаги маълумотларга оид саволларига жавоб сифатида ёзма тасдиқлар олиш керак.

Таҳлилий амаллар натижаларини алоҳида кўриб чиқмаслик керак, балки бошқа омиллар, масалан, мижознинг тадбиркорлик фаолиятининг хусусиятлари, бошқа аудит процедуралари натижалари, ички хавф омиллари билан биргаликда кўриб чиқилиши керак.

Ҳақиқий аудит давомида ўтказиладиган таҳлилий амаллар сифатни яхшилаш билан бирга аудит кўлами ва вақтини қисқартириш учун батафсил тестлар билан бир қаторда қўлланилади. Мисол учун, агар ўтган йили текширилаётган экспорт-импорт корхонасининг бухгалтерия ҳисоби маълумотлари синчковлик билан текширилган бўлса (етарли миқдордаги батафсил тестлар) ва текширилган даврда корхона барқарор натижаларни кўрсатса, у ҳолда яна ҳужжатларни ўрганиш эмас, балки якуний кўрсаткичларни таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ. Агар таҳлилий амалларни қўллаш натижасида кутилган натижалардан ғайриоддий оғишлар аниқланмаса, бу ҳолатда (сегментда) жиддий хатолар йўқ деб тахмин қилиш манتيқан тўғри келади ва батафсил тестларни қўллаш мақсадга мувофиқ эмас. Ушбу босқичда таҳлилий амалларни амалга оширишнинг самарадорлиги ва

кўлами аудиторни қизиқтирган барча кўрсаткичларни ажратиш ва тезкор равишда олиш қобилиятига боғлиқ. Иккинчиси қуйидаги омилларга боғлиқ бўлади: мижознинг бухгалтерия ҳисобини автоматлаштириш даражасига; мижознинг хўжалик фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари ҳақидаги маълумотларнинг тўлиқлиги; бухгалтерия бўлими ва бошқа бўлимлар ходимларининг ўзаро муносабатлари ва ишонч даражаси. Аудитнинг якуний босқичида таҳлилий процедуралар қуйидагиларни баҳолаш учун қўлланилади: ўтказилган тестлар натижалари ушбу мижознинг ҳисобот давридан кейинги 12 ой ичида фаолият юритувчи корхона сифатида ўз фаолиятини давом эттириш қобилияти. Аудитнинг якуний босқичида аудитор, қоида тариқасида, лойиҳадан олдинги рискларни баҳолаш ва режалаштириш босқичидаги каби таҳлилий амалларнинг бир хил турларини амалга оширади. Бироқ таҳлил қилиш учун у янгиланган маълумотлардан (мижознинг асосий молиявий-иқтисодий кўрсаткичларининг қийматлари, аудит натижасида киритилган тузатишларни ҳисобга олган ҳолда) фойдаланади [10].

Умуман олганда, таҳлилий амалларни танлаш, таркиби ва мазмуни уларни қўллаш босқичига, шунингдек, ўтказиш учун фойдаланиладиган маълумотларнинг мавжудлиги ва етарлилигига боғлиқ. Аудитда аналитик усуллардан фойдаланишнинг ижобий томони шундан иборатки, улар ёрдамида аудитор алоҳида сўтлар ёки сўтлар гуруҳининг тўғрилиги тўғрисидаги далилларни олади. Уларнинг асосида ликвидликни, рентабелликни (умуман, корхонанинг молиявий ҳолатини) баҳолаш маълум бир текшириш санаси учун ҳам ва ўтган даврлар учун ҳам шакллантирилади.

Умуман, таҳлилий амаллар аудиторлик текширувининг барча жараёнларида қўлланилади. Режалаштириш жараёнида таҳлилий амалларни қўллаш, текширилаётган экспорт-импорт корхоналарининг фаолияти ва молиявий ҳолатида муҳим ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда, аудиторлик rischi даражасини аниқлаш имконини яратади. Маълумки, ҳар бир иқтисодий жараён босқичма-босқич ўтказилганида унинг самарадорлиги янада ошади. Таҳлилий амалларни ҳам муайян изчилликда бўлган босқичларга ажратган ҳолда олиб бориш аудит иши сифатининг ошишига олиб келади.

Таҳлилий амалларни қўллаш босқичлари қуйидагилардан иборат бўлиши мақсадга мувофиқ бўлади: таҳлилий амалнинг қўлланиш мақсадини аниқлаш; таҳлилий амалнинг усулини танлаш; таҳлилий амални бажариш; натижаларни таҳлил қилиш. Юқорида санаб ўтилган босқичлар таҳлилий амалларни қўллаш жараёнини акс эттиради (2-жадвал).

Экспорт-импорт корхоналарида таҳлилий амалларни қўллаш босқичлари
ва уларда кўриб чиқиладиган масалалар

Босқичлар	Ҳар бир босқичда кўриб чиқиладиган масалалар
1-босқич. Таҳлилий амални қўллаш мақсадини аниқлаш	Аудиторлик текшириш босқичлари. Молиявий ҳисобот аудити назарий-методологик аппаратини такомиллаштириш муаммолари
	Кутилаётган текширув натижаси. Халқаро аудит стандартларидаги атамаларни тушунишдаги муаммолар
2-босқич. Таҳлилий амал усулини танлаш	Мавжуд ахборотлар. Халқаро стандартлар талаблари асосида муҳимлик ва риск даражаларини аниқлаш муаммолари
	Текшириш муддатлари. Малакали аудиторлар тақчиллиги муаммоси
	Аудиторнинг малакавий даражаси. Уларнинг аудиторлик текширувида қабул қилинган стандартларга риоя қилиш муаммоси
3-босқич. Таҳлилий амални бажариш	Аудиторнинг малакавий даражаси. Молиявий ҳисобот аудити бошланғич қоидаларини ишлаб чиқиш муаммоси
	Таҳлилий амалларни бажаришнинг мақсадга мувофиқлиги, самарадорлиги. Молиявий ҳисобот аудити ва назорати муаммолари
	Мавжуд ахборотлар. Аудиторлик фаолиятини давлат ва жамоатчилик томонидан тартибга солиш муаммоси
	Текширув муддатлари. Аудиторлик текширувлари сифатини ошириш, жумладан, аудиторлик ташкилотлари ички назорат тизимидаги муаммолар
4-босқич. Натижаларни таҳлил қилиш ва ишчи ҳужжатларда расмийлаштириш	Ноодатий четланиш мезонлари. Молиявий ҳисобот аудити ахборот технологиялари, таҳлил, эконометрика каби фанларда берилган четланиш мезонларини аниқлаш муаммолари
	Кутилаётган текширув натижаси

Манба: муаллиф ишланмаси.

2-жадвалда келтириб ўтилган таҳлилий амалларни қўллаш жараёни тўртта босқич ва ушбу босқичларда эътибор қаратиладиган жиҳатларни қамраб олган.

Юқоридаги фикрлардан кўриниб турибдики, таҳлилий амаллар аудиторлик текширувининг сифатини ошириш ҳамда текширувга сарфланадиган вақт ва харажатни оптимал тақсимлаш, ишончли аудиторлик фикрини шакллантириш имконини беради.

Аудиторлик текширувининг асосий мақсади холис аудиторлик хулосасини шакллантиришдир. Аудиторлик хулосасини шакллантириш синчковлик билан олиб борилган текширув натижаларига боғлиқ. Мазкур жараёнда таҳлилий амалларни кенг қўллаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Айнан таҳлилий амаллар аудиторлик далилларининг энг кенг тарқалган ва ишончли усули ҳисобланади.

Хулоса ва таклифлар. Хулоса қилиб айтганда, таҳлилий амаллар бухгалтерия ҳисоби ахборотларининг тўғрилиги ва молиявий ҳисобот кўрсаткичлари ўртасидаги ўзаро алоқадорликни аниқлашда муҳим ўрин тутаяди. Аудитда таҳлилий амалларни қўллашнинг кетма-кетлигини тўғри амалга ошириш муҳим масалалардан бири бўлиб, далил тўплашда катта аҳамият касб этади. Шундай экан, экспорт-импорт фаолиятини амалга ошираётган корхоналар таҳлилий амалларни халқаро стандартлар асосида қўллаш босқичлари, уларнинг аудиторлик далилларининг тўплашдаги аҳамиятига етарли даражада эътибор қаратиши лозим.

Олиб борилган илмий-тадқиқотлар давомида куйидагилар тавсия қилинди:

- аудитда таҳлилий амалларнинг қўлланилиши босқичи;
- даврийлиги ва мақсади;
- таҳлилий амалларни қўллаш алгоритми.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Аудит ва сифат назоратининг халқаро стандартлари. 1 қисм, 2-жилд. – Т.: «Sano-Standart» босмаҳонаси, 2014. 500-сонли «Аудиторлик далиллари» номли аудитнинг халқаро стандарти.
2. Аудит ва сифат назоратининг халқаро стандартлари. 1 қисм, 2-жилд. – Т.: «Sano-Standart» босмаҳонаси, 2014. 520-сонли «Таҳлилий амаллар» номли аудитнинг халқаро стандарти.
3. Kritzinger J., Barac K. The application of analytical procedures in the audit process: A South African perspective. // Southern African Business Review. Volume 21, 2017.
4. Булыга Р.П., Мельник М.В. Аудит бизнеса. Практика и проблемы развития. Монография. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 264 стр.
5. Казакова Н.А. Аналитические процедуры: опыт использования в аудите и оценке хозяйственной деятельности. // Вестник финансового университета. Том 21, № 2. 2017.
6. Iryna Perevozova, Pavlo Hryhoruk, Liudmyla Prystupa, Olena Abesinova, Nadija Melnyk. Organization of analytical procedures at the audit of continuity of the enterprise activity. // Academy of Accounting and Financial Studies Journal. Volume 23, Special Issue 2, 2019.

7. Tuychiyev A.J., Qo'ziyev I.N., Masharipov O.A., Avlokulov A.Z., Yaqubov M.M., Sherimbetov I.X., Avazov I.R. Audit. Darslik. – T.: Iqtisod-moliya, 2019. – 416 b.
8. Авлокулов А.З. Аудитнинг халқаро стандартлари асосида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш. // Иқтисодиёт ва таълим. 2020. № 6. 229-234-бетлар.
9. Бычкова С.М. Использование аналитических процедур URL: www.buh.ru.
10. Юрченко М.Ю. Использование аналитических процедур в ходе проведения аудита операций с основными средствами. <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-analiticheskikh-protsedur-v-hode-provedeniya-audita-operatsiy-s-osnovnymi-sredstvami>

ПУЛ ОҚИМЛАРИ: МҲХС ВА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СТАНДАРТЛАРИГА МУВОФИҚ ТАҲЛИЛ ВА ТАФСИРЛАШ

Эшонкулов Акмал Кудратович -
Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институтини ўқитувчиси

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss5/a19

Аннотация. Замонавий ишбилармонлик муҳитида халқаро молиявий ҳисобот стандартларини (IAS) тўғри тушуниш ва қўллаш алоҳида аҳамиятга эга. Ушбу тадқиқот пул оқимларини бошқариш ва уни молиявий ҳисоботларда тақдим этиш контекстида МҲХС тамойиллари ва методологиясини таҳлил қилишга асосланган. Бухгалтерия ҳисобининг халқаро ва миллий стандартлари, хусусан, Ўзбекистон Республикасида бухгалтерия ҳисобининг Миллий стандартлари ўртасидаги мувофиқликка алоҳида эътибор қаратилди. Тадқиқот натижалари пул оқимларини таснифлаш ва тақдим этишнинг муҳимлигини, шунингдек, компанияларнинг молиявий ҳисоботларига халқаро эътироф ва ишонччи оширишда МҲХСнинг ролини таъкидлайди. Тақдим этилган хулосалар бухгалтерия ҳисоби ва молия соҳасида кейинги тадқиқотлар ва амалий қўллаш учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Калит сўзлар: МҲХС 7, пул оқими, бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари, молиявий ҳисоботлар, Ўзбекистон Республикаси, БҲМС, молиявий воситалар, маълумотларни ошкор қилиш.

ДВИЖЕНИЕ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ В СООТВЕТСТВИИ С МСФО И СТАНДАРТАМИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Эшонкулов Акмал Кудратович -
Преподаватель
Самаркандского института экономики и сервиса

Аннотация. В современном бизнес-окружении правильное понимание и применение Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) приобретает особую значимость. Настоящее исследование основано на анализе принципов и методологии МСБУ в контексте управления денежными потоками и их представления в финансовой отчетности. Особое внимание уделено соответствию между международными и национальными стандартами бухгалтерского учета, в частности НСБУ в Республике Узбекистан. Результаты исследования подчеркивают важность классификации и представления денежных потоков, а также роли МСБУ в укреплении международного признания и доверия к финансовой отчетности компаний. Представленные выводы могут служить основой для дальнейших исследований и практического применения в области бухгалтерии и финансов.

Ключевые слова: МСФО (IFRS) 7, движение денежных средств, международные стандарты бухгалтерского учета, финансовая отчетность, Республика Узбекистан, НСБУ, финансовые инструменты, раскрытие информации.

CASH FLOW: ANALYSIS AND INTERPRETATION IN ACCORDANCE WITH IFRS AND STANDARDS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Eshonkulov Akmal Kudratovich -
Lecturer Samarkand Institute
of Economics and Service

Abstract. In today's business environment, a proper understanding and application of the International Financial Reporting Standards (IFRS) becomes crucial. This research focuses on the analysis of IFRS principles and methodology in the context of cash flow management and its representation in financial reporting. Special attention is given to the alignment between international and national accounting standards, specifically the national standards of the Republic of Uzbekistan. The study's findings emphasize the importance of cash flow classification and presentation, as well as the role of IFRS in bolstering international recognition and trust in a company's financial statements. The conclusions presented can serve as a foundation for further research and practical application in the fields of accounting and finance.

Keywords: IFRS 7, cash flow, international accounting standards, financial statements, Republic of Uzbekistan, NAS, financial instruments, information disclosure.